

П. М. Воловик, О. І. Кульчицька, та ін.) / За ред. С. О. Сисоєвої. – К. : Віпол, 2001. – 502 с.

10. Поліщук В. А. Соціальний працівник: особистість і професія/ В. А. Поліщук//Соціальна робота в Україні: навч.посіб.; за ред. І. Д.Зверева, Г. М. Лактіонової. – К. : Наук.світ, 2004. – С. 195 – 215.

11. Слостенін В. А. Формирование профессиональной культуры учителя / В. А. Слостенін. – М. : Прометей, 1993, – 178 с.

12. Стандарт вищої освіти України. Галузь знань 23 Соціальна робота. Спеціальність 231 Соціальна робота. Видання офіційне. Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2019.

REFERENCES

1. Belyaev, A. V. (2004). *Formirovanie klyuchevykh kompetencij v obrazovatelnom processe*. [Formation of key competencies in the educational process]. Stavropol.

2. Wojchuk, Yu. D. (2009). *Kulturologichnij i aksiologichnij pidhodi do formuvannya ekologo-valeologichnoyi kulturi studentiv pedagogichnih navchalnih zakladiv*. [Cultural and axiological approaches to the formation of ecological and valeological culture of students of pedagogical educational institutions]. Visnik NTUU «KPI».

3. Gurevich, P. S. (1995) *Filosofiya kultury*. [Philosophy of culture]. Moscow.

4. Derkach, A. A. (2004) *Akmeologicheskie osnovy razvitiya professionala*. [Acmeological basis of professional development]. Voronezh.

5. Kapska, A. J.(2001) *Socialna robota: deyaki aspekti roboti z ditmi ta moloddyu: navchalno-metodichnij posibnik*. [Social work: some aspects of working with children and youth: a teaching manual]. Kyiv.

6. Korinnij, M. M., Shevchenko V. F. (2003). *Korotkij enciklopedichnij slovník z kulturi*. [A brief encyclopedia of culture]. Kyiv.

7. Krylova, N. B. (1990). *Formirovanie kultury budushhego specialista*. [Formation of the culture of a future specialist]. Moscow.

8. Makeyeva, O. (2016). *Struktura profesijnoyi kulturi majbutnih socialnih pracivnikov*. [Structure of professional culture of future social workers]. Poltava.

9. *Pedagogichni tehnologiyi v neperervnij osviti*. (2001). [Pedagogical Technologies in Continuing Education]. Kyiv.

10. Polishuk, V. A. (2004). *Socialnij pracivnik: osobistist i profesija*. [Social Worker: Personality and Occupation]. Kyiv.

11. Slastenin V. A. (1993). *Formirovanie professionalnoj kultury uchitelya*. [Formation of professional culture teacher]. Moscow.

12. *Standart vishoyi osviti Ukrayini. Galuz znan 23 Socialna robota. Specialnist 231 Socialna robota. Vidannya oficijne. Ministerstvo osviti i nauki Ukrayini* (2019). [The Standard of Higher Education of Ukraine. Branch of Knowledge 23 Social Work. Specialty 231 Social work. Edition is official. Ministry of Education and Science of Ukraine.]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРАВЦОВ Віталій Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика формування методологічної культури майбутнього вчителя та соціального працівника.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRAVTSOV Vitalii Oleksandrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Social Pedagogy and Psychology of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory and practice of forming the methodological culture of the future teacher and social worker.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2019 р.

УДК: 378:005.6

КРАСНОЩОК Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0001-9905-6589>
 e-mail: ikrasnoshok@gmail.com

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
СТРУКТУРА ТА КРИТЕРІЇ РОЗВИТКУ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Конкурентоспроможність майбутнього фахівця в умовах

динамічних, неоднозначних соціально-економічних трансформацій дослідники й практики все частіше називають

визначальним критерієм якості освітньої діяльності закладу вищої освіти. Це віддзеркалено в переорієнтуванні оцінки освітніх результатів із знань, умінь та навичок, які в постійно змінному професійному середовищі швидко застарівають, на загальні й професійні компетентності, що є визначальним чинником рівня конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

У Законі про вищу освіту (2014) зазначено, що компетентність – це «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6]. Відтак, рівень компетентності майбутнього фахівця з-поміж іншого слід визначати рівнем розвитку й сформованості його соціально-професійних якостей і цінностей, що є сферою виховання, тому заклад вищої освіти (далі – ЗВО), щоб задовольнити потребу соціально-професійного середовища в компетентних й конкурентоспроможних фахівцях, яка нині істотно зросла, має забезпечити нову якість виховання студентів. У змісті такої системи виховання є морально-етичні цінності та соціально-професійні якості, які характеризують сформованість загальних та фахових компетентностей, визначених сучасними стандартами вищої освіти. Згадані якісні зміни у вихованні майбутніх фахівців можливі лише за наявності у ЗВО відповідного виховного потенціалу.

На нашу думку, саме виховний потенціал ЗВО визначає його здатність формувати особливі цінності, якості й властивості студентів, як суб'єктів особистісно-професійного розвитку (саморозвитку), які забезпечують їм конкурентні переваги з-поміж майбутніх фахівців, що здобули вищу освіту за схожими освітніми програмами в інших ЗВО. Уважаємо, що якість освітньої діяльності ЗВО зумовлюється також його виховним потенціалом.

Вищевикладене актуалізує потребу нового осмислення сутності, змісту й структури виховного потенціалу ЗВО та обґрунтування можливих шляхів його формування й розвитку відповідно до сучасних вимог покращення якості вищої освіти та виховних потреб майбутніх фахівців. Цю проблему розкрито у нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що теоретичні й практичні аспекти організації виховання у

ЗВО досить широко представлено в сучасних психолого-педагогічних джерелах, зокрема в дослідженнях А. Денисенко, Н. Денисової, О. Лучанинової Л. Макарової, О. Молоканової, О. Севаст'янової, Л. Строевої та інших розкрито особливості формування й розвитку виховних систем у вищій школі. Теоретико-методичні аспекти виховної діяльності ЗВО є предметом наукових пошуків О. Абдуліної, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, С. Карпенчу, В. Лозової, Г. Пономарьової, Р. Сопівник, Г. Троцько та інших. Зауважимо, що в процесі обґрунтування своїх підходів до ефективної організації виховання студентів науковці досить часто використовують конструкт «виховний потенціал освітнього (навчального) закладу», проте здебільшого не уточнюють його зміст.

Актуальними для нашої роботи стали праці вчених, у яких викладено сутнісні характеристики поняття «виховний потенціал» різних суб'єктів виховної взаємодії й структурних компонентів виховного простору ЗВО. Виховний потенціал досліджено в наукових розвідках Л. Алієвої, Н. Баранової, Г. Гусарова, Т. Загорулі Л. Шамскої (виховний потенціал освітньої діяльності ВНЗ); І. Ярмакєєва (виховний потенціал педагогічної освіти); І. Бережною, Н. Вюнової, М. Нечаєва (виховний потенціал освітнього середовища), О. Зайченко, Л. Ключкової, О. Ніколаєвої, Г. Палаткіної (виховні ресурси освітньої діяльності); О. Дубасенюк, Л. Маценко, В. Чепурної (виховний потенціал педагога вищої школи); А. Пономарьова, Ю. Кращенко (виховний потенціал студентського самоврядування), однак у цих дослідженнях подано лише окремі аспекти виховного потенціалу навчального закладу й теоретично не обґрунтовано особливостей формування загального виховного потенціалу ЗВО та його ролі в професійній підготовці компетентних, конкурентоспроможних майбутніх фахівців.

Мета статті полягає в розкритті сутнісних характеристик виховного потенціалу закладу вищої освіти, обґрунтуванні змісту його структурних компонентів, критеріїв та основних етапів розвитку й формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях, у яких розглянуто проблеми формування й розвитку різного роду потенціалів, передусім, спостерігається відсутність єдиного підходу до використання й тлумачення поняття «потенціал» та дефініцій похідних від нього понять (таких як «педагогічний потенціал», «науковий потенціал», «освітній потенціал», «науково-освітній потенціал», «виховний потенціал»

тощо). Окрім того, виявляємо численні суперечності інтерпретації цього поняття, тому для розгляду проблеми виховного потенціалу ЗВО важливо з'ясувати зміст поняття «потенціал».

Згідно з проведеним аналізом, у науковий обіг термін «потенціал» (від лат. «*potentia*» – сила) запозичено з фізики, де він означає кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі [3, с. 567].

Вивчення сучасних довідкових видань і словників засвідчує, що термін «потенціал» слід тлумачити дещо по-іншому, а саме так: «ступінь потужності в якомусь ставленні, або як сукупність засобів, необхідних для чогось; як позначення можливостей і джерел, які є в наявності, і які можуть бути використаними для досягнення певної мети, рішення якогось завдання» [1, с. 440]; «... сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і под., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерв; приховані можливості, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [4, с. 1087]; «засоби, запаси, джерела, які є у наявності і які можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення мети, здійснення плану, вирішення завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній галузі» [2, с. 428].

Наведені трактування, дозволяють зробити такі узагальнення:

1. *потенціал визначає наявні та приховані можливості* як сприятливі умови для здійснення яких-небудь зусиль, дій чи обставини, які допомагають їх здійсненню в певній галузі для досягнення мети, розв'язання завдання;

2. *невіддільною характеристикою потенціалу є ресурси або їх система* як наявні джерела, запаси чого-небудь або засоби які можна використати, мобілізувати, залучити в разі потреби, що забезпечує досягнення мети, розв'язання завдання;

3. *потенціал завжди має цільову спрямованість*, тобто визначальним, системотвірним підґрунтям для виявлення (актуалізації) й використання (реалізації) того чи того потенціалу будь-якої системи або об'єкта (суб'єкта) є свідомо визначена мета, для досягнення якої він стає об'єктом розгляду;

4. *розвиток та реалізація потенціалу передбачають певні умови*, які дають змогу реалізувати наявні й приховані можливості, актуалізувати й зробити затребуваними приховані (потенційні) ресурси й здатності, мобілізувати, розкрити, використати наявні ресурси й резерви. Іншими словами, потенціал

визначається управлінням ресурсами, можливостями, резервами для сталого успіху у відповідній галузі.

З огляду на викладене вважаємо, що потенціал – це властива для визначеного об'єкта (системи) сукупність параметрів, що забезпечують наявність в нього системи ресурсів і можливостей для здійснення за потреби тих чи тих зусиль, дій, які можна використати, мобілізувати й реалізувати за певних умов для розв'язання конкретних завдань та досягнення бажаних цілей у відповідній сфері.

Уточнення змісту поняття «виховний потенціал ЗВО» передбачає з'ясування сутності категорій «виховання студентів» та «виховна діяльність». Виховання – «поняття багатозначне, розглядається як суспільне явище, діяльність, процес, цінність, система, вплив, взаємодія» [5, с. 87], що віддзеркалено в багатьох підходах до його тлумачення. Аналіз і систематизація різних трактувань категорії «виховання студентів» дозволяє виокремити найбільш суттєві його ознаки, на які вказують різні автори, зокрема:

5. *процес цілеспрямованого формування особистості студента*, структурними елементами якого є мета, завдання, зміст (система цінностей, яку важливо сформулювати студенту), форми, методи, засоби, результати виховання. З одного боку, що спрямованість зумовлюють потреби, інтереси, здібності, можливості кожного студента, а з іншого – закони суспільного розвитку, актуальні вимоги соціально-професійного середовища до особистості майбутнього фахівця, виховні можливості ЗВО;

6. *цілеспрямований процес засвоєння студентами соціально-професійного досвіду*, що обумовлює формування їхніх соціальних, професійних, духовних цінностей, якостей і властивостей, які визначають загальні й професійні компетентності фахівців відповідного профілю, що забезпечує їхню здатність активно залучатися до системи соціально-професійних відносин та самореалізуватися в соціально-професійному середовищі, мотивувати власну активність для саморозвитку ставлення до навколишньої дійсності та до себе;

7. *цілеспрямована динамічна взаємодія студентів з різними суб'єктами та об'єктами виховного простору ЗВО, яка передбачає систему педагогічних впливів (взаємовпливів)*, що зумовлює визначенні метою виховання зміни в особистісній сфері майбутніх фахівців загалом та їхній ціннісно-мотиваційній сфері зокрема;

8. *цілеспрямована, багатоманітна розвивальна діяльність студентів*, оскільки саме змістом діяльності та вмотивованим залу-

ченням до неї студентів визначаються результати розвитку й формування особистості майбутнього фахівця;

9. *управління процесом розвитку (саморозвитку) й формування особистості майбутнього фахівця відповідно до суспільних вимог, також потреб і здібностей студента.* Управляти формуванням особистості означає не тільки розвивати й удосконалювати індивідуальні, соціально й професійно значущі здібності студентів, корегувати соціально неприйнятні вияви поведінки та ставлення, а й формувати в них стійку потребу в постійному саморозвитку й самореалізації особистісного потенціалу.

Відтак, виховну діяльність ЗВО доцільно вважати сукупністю організованих і здійснених ним процесів або дій, що забезпечують розв'язання виховних завдань особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця, створюють сприятливі умови для цілеспрямованого формування особистості студента та управління цим процесом з врахуванням взаємодії й впливу всіх об'єктивних та суб'єктивних чинників розвитку особистості майбутнього фахівця; умотивованого залучення майбутніх фахівців у різноманітні види діяльності та їх взаємодії з різними суб'єктами й об'єктами виховного простору, що супроводжується взаємовпливом та зумовлює бажанні зміни в особистісній сфері (знаннях, почуттях, ставленнях, цінностях, звичках тощо) студентів; цілеспрямованого засвоєння студентами досвіду соціально-професійних відносин, цінностей, які сприяють формуванню загальних і фахових компетентностей майбутніх фахівців, їхньої здатності до саморозвитку й самореалізації.

Нові стандарти вищої освіти розроблені на основі компетентнісного підходу, спрямовують ЗВО передусім на організацію виховної діяльності, яка забезпечуватиме формування загальних компетентностей майбутнього фахівця, а саме: здатності бути критичним і самокритичним, здатності до адаптації та дії в новій ситуації, здатності генерувати нові ідеї (креативність), здатності виявляти, ставити та розв'язувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення, здатності працювати в команді, навичок міжособистісної взаємодії, здатності мотивувати людей та рухатися до спільної мети, цінувати та поважати різноманітність та мультикультурність, прихильності до безпеки, духу підприємництва, здатності виявляти ініціативу, здатності діяти на основі етичних міркувань (мотивів), прагнення до збереження навколишнього середовища, здатності діяти соціально відповідально й громадянсько свідомо та ін. [7, с. 14–15]. Для ефективного

здійснення такої виховної діяльності ЗВО має володіти відповідним виховним потенціалом.

Із огляду на вищевикладене, виховний потенціал ЗВО це – властива йому сукупність параметрів, що забезпечують наявність в нього системи виховних ресурсів і можливостей здійснювати за потреби тих чи тих зусиль, виховних впливів, дій спрямованих на розвиток й формування особистості студента, які можна використати, мобілізувати й реалізувати за певних умов для здійснення виховної діяльності, з метою розв'язання конкретних завдань особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця, формування його компетентності, здатності до саморозвитку й самореалізації в сучасному соціально-професійному середовищі.

Зміст виховного потенціалу ЗВО слід визначати сукупністю виховних цілей та завдань особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців, яких можна досягти завдяки створенню сприятливих умов для використання, мобілізації, накопичення й примноження системи виховних ресурсів та закладених у них можливостей (пов'язаних з змістовно-організаційними особливостями виховного середовища і зумовлених специфікою концептуальних підходів, змісту, технологій, форм і методів виховання, що реалізуються в закладі), здійснення цілеспрямованої виховної діяльності з використанням внутрішніх чи залученням зовнішніх засобів виховання студентів. Сприятливими умовами досягнення виховних цілей ЗВО ми вважаємо насамперед формування виховного середовища закладу. Твердження ґрунтується на тому, що виховне середовище – це «сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів і суб'єктів, які впливають на виховання студента, на його творчий, професійний та особистісний розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій у виховному процесі, забезпечують умови комфортної життєдіяльності учня або студента в навчальному закладі та поза його межами» [9, с. 115].

Зауважимо, що виховний потенціал є динамічною характеристикою ЗВО, яка віддзеркалює його спроможність своєчасно адаптуватися в умовах постійно змінних вимог соціально-професійного середовища до особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців та потреб, інтересів, здібностей студентів, контингент і рівень розвитку яких постійно змінюється. Іншими словами, виховний потенціал ЗВО – це та сукупність його параметрів, завдяки чому можливості виховання студентів стають реальністю.

У процесі з'ясування сутнісних характеристик виховного потенціалу важливо наголосити на різноманітності параметрів, які він об'єднує. За твердженням М. Шафікова, виховний потенціал охоплює «людей, які реалізують цілі і цінності виховання в процесі цілеспрямованої діяльності; систему відносин, яка виникає між учасниками виховної діяльності у вищому навчальному закладі; певний обсяг засвоєного індивідом соціального та професійного досвіду; стан виховного середовища вищого навчального закладу і управлінську діяльність щодо забезпечення життєздатності виховної системи, її сталого розвитку» [8, с. 243]. Ми підтримуємо позицію І. Ярмачеєва, який, досліджуючи проблему виховного потенціалу освітнього процесу у вищій школі, зазначає, що цей потенціал охоплює: по-перше, усі наявні в межах освітнього процесу ВНЗ людські, змістово-освітні і суто організаційно-методичні ресурси виховання майбутнього фахівця; по-друге, цей потенціал повинен характеризувати актуальні можливості ефективної й цілеспрямованої реалізації цих ресурсів у навчально-виховному процесі та в позааудиторній роботі; по-третє, цей потенціал потрібно водночас зорієнтувати на майбутнє з погляду практичної реалізації наявних виховних можливостей, а також їх подальшого відтворення й динаміки для забезпечення можливості виховання майбутніх фахівців в освітньому процесі ВНЗ. [10]. Такі позиції науковців засвідчують, що виховний потенціал ЗВО має складну структуру, тому для дослідження проблеми формування виховного потенціалу ЗВО важливо розглянути його структурні компоненти.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в дослідженнях немає однотайності у визначенні змісту структури виховного потенціалу освітнього закладу. Загальні для психолого-педагогічних досліджень та авторські підходи до розгляду окресленої проблеми, зокрема й наші, дають змогу виокремити чотири взаємопов'язані компоненти в структурі виховного потенціалу ЗВО: цільовий, аксіологічний, ресурсний, організаційно-управлінський.

Зміст *цільового компонента* виховного потенціалу ЗВО визначають: місія ЗВО; цілі й завданнями виховання студентів, окреслені в моделі випускника ЗВО та конкретизовані в стратегії розвитку ЗВО, «Концепції виховної роботи ЗВО», планах роботи факультетів, кафедр, органів студентського самоврядування та інших підрозділів ЗВО; цілі та завдання виховної діяльності працівників ЗВО; цілі студентів щодо власного особистісно-професійного розвитку.

Аксіологічний компонент виховного потенціалу ґрунтується на тому, що виховання студентів на основі цінностей є провідним шляхом формування особистості майбутнього фахівця загалом та його компетентності зокрема. *Аксіологічний компонент* виховного потенціалу визначає здатність ЗВО виробляти унікальні ціннісні уявлення та орієнтації студентів, що є важливі для формування загальних та фахових компетентностей майбутніх фахівців та забезпечення їх конкурентних переваг в соціально-професійному середовищі. Зміст цього компонента охоплює загальнолюдські, професійні та особистісні цінності властиві для суб'єктів виховної діяльності (носіїв виховного потенціалу: керівників ЗВО, факультетів, кафедр; педагогів; студентів-лідерів); ціннісні засади організації освітньої діяльності ЗВО, визначені нормативними документами, і «неписані» морально-етичні принципи, які виявляються у науково-педагогічному й студентському середовищі та визначають пріоритети виховної діяльності в закладі: цінності-цілі суб'єктів виховної взаємодії, що детермінують вибір працівниками ЗВО цілей виховної діяльності, а студентами – вибір пріоритетів у процесі особистісно-професійного розвитку; цінності-засоби суб'єктів виховної взаємодії, які детермінують вибір соціально-професійного досвіду для засвоєння студентами та видів діяльності, завдяки яким це засвоєння здійснюється; цінності взаємовідносин між суб'єктами виховної діяльності.

Зважаючи на те, що ресурси є засобом досягнення цілей, ми виокремили ресурсний компонент виховного потенціалу ЗВО. Відповідно нашого підходу поняття «виховні ресурси», охоплює все те, що сприяє й те, що можна накопичити, мобілізувати, використати за потреби для організації виховної діяльності, яка забезпечує формування особистісно-професійних якостей, властивостей, цінностей конкурентоспроможного, компетентного майбутнього фахівця.

Зміст *ресурсного компонента* виховного потенціалу ЗВО визначає система внутрішніх виховних ресурсів, а також зовнішніх, наявних в інших освітніх й соціокультурних установах, підприємствах, організаціях, референтних групах, з якими ЗВО має змогу співпрацювати (спільно використовувати виховні ресурси). Зокрема, це такі ресурси: *людські*; *змістово-освітні* (зміст освітніх компонентів, зміст позанавчальної діяльності студентів, інноваційні освітні технології тощо); *організаційно-методичні* (система організації виховної діяльності; методи, форми, засоби, технології виховання

студентів; система підвищення виховної компетентності суб'єктів виховної діяльності тощо); *інфраструктурні* (сукупність матеріальних об'єктів у навчальному закладі, які забезпечують якісну реалізацію виховної функції); *інформаційні* (усе те, що забезпечує функціонування й розвиток інформаційного простору закладу та може використовуватися за потреби як засіб виховання студентів, передусім це сукупність інформаційних центрів, бібліотека, читальні зали, відеоконференцзали; точки вільного доступу до Інтернету та Wi-Fi зони; офіційний веб-сайт навчального закладу, веб-сторінки факультетів, органів студентського самоврядування, асоціації випускників та інших організацій партнерів в організації виховної діяльності), *матеріально-технічні* та *фінансові* ресурси забезпечення виховної діяльності ЗВО.

На наш погляд людські ресурси, які є джерелом формування й використання всіх інших видів виховних ресурсів, виконують визначальну роль у формуванні виховного потенціалу ЗВО. До людських ресурсів належать усі суб'єкти й об'єкти виховного простору ЗВО, особистий виховний потенціал, досвід, компетентності яких можна використати за потреби для організації виховання студентів, забезпечення умов особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців. Насамперед це педагоги з унікальними виховними компетентностями, здатні генерувати «проривні» ідеї в організації виховної діяльності, реалізовувати оригінальні виховні проекти, та студент-лідери, здатні здійснювати цілеспрямований вплив на розвиток якісних характеристик виховного середовища ЗВО, використовуючи виховний потенціал студентського самоврядування.

Наявність виховних ресурсів, що справді є основою для формування виховного потенціалу ЗВО, не гарантує досягнення мети виховання студентів. Для цього важливо здійснювати управління ресурсами та закладеними в них виховними можливостями, що зумовило виокремлення організаційно-управлінського компонента виховного потенціалу ЗВО.

Організаційно-управлінський компонент охоплює систему прийняття та реалізації рішень у ЗВО для забезпечення безперервного процесу розвитку виховного потенціалу, зокрема щодо цілепокладання виховної діяльності ЗВО; планування й мотивації розвитку виховних ресурсів та їх ефективного використання в цілеспрямованій виховній діяльності; створення умов для актуалізації наявних і прихованих виховних ресурсів, перетворення можливостей виховної

діяльності на виховні ресурси та організації продуктивної взаємодії всіх суб'єктів виховного простору для задоволення потреб студентів в особистісно-професійному розвитку відповідно до вимог соціально-професійного середовища; контролю за ефективністю використання виховних ресурсів, їх накопиченням, розвитком і мобілізацією для досягнення цілей виховання та коригування виховної діяльності відповідно до змін внутрішніх та зовнішніх умов і потреб.

Усі компоненти виховного потенціалу ЗВО є взаємозалежними й взаємозумовленими. Зокрема визначення цілей і завдань виховання залежить від цінностей, які об'єднують працівників і студентів ЗВО, що визначає формування цих цілей і завдань та суб'єктів, залучених до цього процесу, передбачає врахування під час цілепокладання всіх наявних виховних ресурсів та можливостей їх розвитку, актуалізації, мобілізації. Від якісних характеристик виховних ресурсів ЗВО значною мірою, залежить вибір пріоритетних цінностей, які стануть об'єднавчими для суб'єктів виховної діяльності, цілей виховання та шляхи їх досягнення. Водночас розвиток, мобілізація й використання виховних ресурсів є результатом прийнятих рішень в ЗВО та їх реалізація в досягненні цілей виховання студентів, що зумовлено цінностями виховного середовища ЗВО і вимогами соціально-професійного середовища до особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців та потреб, інтересів студентів.

Отже, формування виховного потенціалу ЗВО – це процес реалізації системи управлінсько-організаційних заходів із забезпечення якісних змін характеристик і властивостей внутрішніх і зовнішніх виховних ресурсів та закладених в них можливостей здійснювати ефективну виховну діяльність шляхом створення сприятливих умов для їх оптимального використання, розвитку, накопичення, актуалізації, мобілізації до потрібного й достатнього рівня для досягнення цілей виховання майбутніх фахівців, зумовлених цінностями освітньої діяльності закладу, вимогами соціально-професійного середовища та потребами, інтересами студентів.

З огляду на викладене визначимо критерії розвитку виховного потенціалу ЗВО:

10. *сформованість актуальних для соціально-професійного середовища місії ЗВО, цілей і завдань виховання майбутніх фахівців, їхня цінність для працівників і студентів закладу та взаємозв'язок з визначеними в освітніх програмах ЗВО цілями, завданнями й*

змістом формування компетентних майбутніх фахівців, їхніх особистісно-професійних цінностей, якостей, властивостей.

11. *унікальність системи цінностей ЗВО*, що об'єднують суб'єктів виховної діяльності, та їхній взаємозв'язок з цінностями простору вищої освіти Європи, на реалізацію яких зорієнтовано сучасне реформування української вищої освіти, а також їх відповідність вимогам до формування ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх фахівців визначених відповідними освітніми програм ЗВО;

12. *якість, доступність, затребуваність, активність використання внутрішніх і зовнішніх виховних ресурсів ЗВО* для досягнення цілей виховання майбутніх фахівців;

13. *дієвість організаційної структури ЗВО по управлінню виховною діяльністю*, що забезпечує накопичення, актуалізацію, розвиток, мобілізацію, оптимальне функціонування й використання виховних ресурсів та можливостей закладу потрібних і достатніх для досягнення цілей виховання майбутніх фахівців, що динамічно змінюються під впливом розвитку вимог соціально-професійного середовища та потреб, інтересів студентів;

14. *унікальність сформованих цінностей та особистісно-професійних якостей студентів ЗВО*, що визначають загальні й професійні компетентності майбутніх фахівців та забезпечують їх конкурентні переваги у соціально-професійному середовищі.

У процесі аналізу основних структурних компонентів і критеріїв розвитку виховного потенціалу ЗВО було визначено основні етапи проектування та розвитку виховного потенціалу, що є важливим компонентом забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО:

1. Діагностика наявного виховного потенціалу (за окресленими вище критеріями) для виявлення його переваг та недоліків та чинників, які їх пояснюють.

2. Вироблення (уточнення, оновлення) місії ЗВО, нових смислів виховання майбутніх фахівців, конкретизація основних цілей та цінностей організації виховної діяльності, реалізація яких вимагає розвитку або формуванню нового виховного потенціалу, визначення стратегії розвитку виховного потенціалу ЗВО.

3. Розроблення та реалізація системи організаційно-управлінських заходів, спрямованих на формування, розвиток чи закріплення системи бажаних цінностей у виховному середовищі ЗВО.

4. Розроблення та реалізація системи організаційно-управлінських заходів,

спрямованих на розвиток (залучення, збагачення) внутрішніх та зовнішніх виховних ресурсів до рівня, потрібного для реалізації сформульованої місії ЗВО, досягнення визначених цілей виховання майбутніх фахівців.

5. Створення умов для розвитку та оптимального використання виховної компетентності суб'єктів виховного простору ЗВО та їх оптимальної взаємодії для розв'язання актуальних завдань виховання майбутніх фахівців.

6. Оцінка ефективності реалізації нових смислів виховання майбутніх фахівців, використання наявних виховних ресурсів й актуалізації прихованих та здійснення потрібного корегування в процесі розвитку виховного потенціалу ЗВО.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Виховний потенціал відкриває широкі можливості ЗВО для формування компетентних майбутніх фахівців з унікальними цінностями, особистісно-професійними якостями й властивостями, що забезпечують їхню конкурентоспроможність у соціально-професійному середовищі. Формуванню оптимального виховного потенціалу, що визначає спроможність ЗВО відповідати сучасним та майбутнім викликам, сприятиме врахування суб'єктами виховної діяльності обґрунтованої його структури, змісту компонентів, критеріїв та етапів розвитку.

Перспективним полем подальшої наукової роботи може бути обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективного формування виховного потенціалу ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бирик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бирик, Г. М. Сютя – Харків: Фоліо, 2006. – 623 с.
2. Большая Советская Энциклопедия (в 30 томах). – М.: Советская Энциклопедия, 1975. – Т. 20. – 608 с.
3. Большая Советская Энциклопедия (в 30 томах). – М.: «Советская Энциклопедия», 1975. – Т. 22. – 628 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Закон про вищу освіту // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (Дата звернення: 01.06.2019).
7. Захарченко В. М. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / За ред.

В. Г. Кременя. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 120 с.

8. Шафіков М. Т. Потенциал: сущность и структура / М. Т. Шафіков // Социально-гуманитарные знания. – М., 2002. – № 1. – С. 242–244.

9. Язык О. І. Моделювання виховного середовища навчального закладу в контексті теорії психологічного поля К. Левіна / І. О. Язык // Педагогіка в системі гуманітарного знання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 08–09 вересня 2017 р., м. Одеса. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 114–116.

10. Ярмачев І. Э. Воспитательный потенциал образовательного процесса в вузе: системно-методологический анализ / И. Э. Ярмачев // Вестник ТГТУ. 2010. – № 1 (19). – С. 164–169.

REFERENCES

1. Выбук, S. P. (2006). *Slovník inšomovnykh slov: tlumachennia, slovovvorennia ta slovovzhyvannia*. [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and vocabulary]. Kharkiv.

2. *Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija (v 30 tomah)* (1975). [The Great Soviet Encyclopedia (in 30 volumes)]. Moscow.

3. *Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija (v 30 tomah)* (1975). [The Great Soviet Encyclopedia (in 30 volumes)]. Moscow.

4. *Velykyi tlumachnyi slovník suchasnoi ukraïnskoi movy* (2005). [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv; Irpin.

5. *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of Education]. Kyiv.

6. *Zakon pro vyshchu osvitu. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [Law on Higher Education. Official website of The Verkhovna Rada of Ukraine]. Access mode: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

laws/show/1556-18. [Reference date: 01.06.2019].

7. Zakharchenko, V. M. (2014). *Rozroblennia osvıtnikh prohram*. [Development of educational programs. Methodical guidelines]. Kyiv.

8. Shafikov, M. T. (2002). *Potencial: sushhnost' i struktura*. [Potential: essence and structure]. Moscow.

9. Iazykov, O. I. (2017). *Modeliuvannia vykhovnoho seredovyshcha navchalnoho zakladu v konteksti teorii psikhologichnoho polia K. Levina*. [Modeling of upbringing environment of educational institution in the context of K. Levin's theory of psychological field]. Odesa, Kherson.

10. Jarmachev, I. Je. (2010). *Vospitatel'nyj potencial obrazovatel'nogo processa v vuze: sistemno-metodologicheskij analiz*. [Educational potential of the educational process at a higher educational establishment: system-methodological analysis]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРАСНОЩОК Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRASNOSHCHOK Inna Petrivna – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of Pedagogy and Management of Education, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: formation of personal and professional qualities of future specialists.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2019 р.

УДК: 371 (477)

ЛЕБІДЬ Інна Юхимівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління навчальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
<https://orcid.org/0000-0001-9221-2067>
e-mail: lebid75@ukr.net

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ДИТИНИ ЯК ДОМІНАНТА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ВАСИЛЯ СУХОМЛІНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Педагогічні ідеї та знахідки В. О. Сухомлинського, розвиток ним гуманістичної педагогіки не лише спричинили світоглядний переворот і педагогічну

дискусію, але й актуалізували проблему педагогічного використання виховного потенціалу середовища, зміну типу педагогічної реальності через привнесення в її структуру ціннісного виміру.